

Week 37 - Groentemarkt Marnixstraat 1895-1934

Eten moeten we allemaal en het liefst iedere dag. De voedselvoorziening in een stad als Amsterdam was een serieuze zorg voor het stadsbestuur, die op alle mogelijke manieren gefaciliteerd werd. Er werd ruimte aangewezen waar de waren verkocht konden worden, de diverse markten, en de aanvoerwegen werden aangelegd, over land maar ook over water. Bij weekmarkten of bij seizoenproducten zoals fruit viel de belasting voor de omgeving nog mee, maar voor de dagelijkse kost werd straatruimte aangewezen voor dagmarkten. Tussen vlees, vis en gevogelte waarbij strenge keuringen nodig waren om de bevolking te beschermen, namen groente en aardappelen een bijzondere plaats in. Hier werd niet gecontroleerd; de klant kon de kwaliteit van het gebodene aan de buitenkant vaststellen. De groente- en fruitmarkten waren steeds over de hele stad verdeeld, afhankelijk van de soort op aparte markten. Door de overlast die de

groentemarkten veroorzaakten, verhuisden de markten steeds opnieuw naar ruimere plekken en ook steeds verder uit het centrum. Na de beide grote stadsuitbreidingen in de zeventiende eeuw waren de belangrijkste aardappelen- en groentemarkten aan weerszijden van de Prinsengracht van Noordermarkt tot de Looiersgracht. Niet aaneengesloten maar in vakken verdeeld. De groentemarkten maakten een ongelofelijke bende van de omgeving, door afval te laten slingeren en door de gigantische drukte op het water en op de wallekant waar de groenteschuiten aanmeerden.

Lees over de voorgeschiedenis van de groente- en fruitmarkten de PDF [Markten](#), pag.18-25.

Boven: De appelmarkt op het Singel.

Links: De groentemarkt op de Prinsengracht in de achttiende eeuw.

In 1890 besloot het stadsbestuur tot een rigoureuze maatregel: alle groente-, aardappel- en fruitmarkten werden uit de stad verbannen naar de schans aan de westzijde van de stad. Daar was de Marnixstraat aangelegd en langs die straat was in de negentiende eeuw veel industrie neergestreken. Door de verhuizing in 1887 van de gasfabriek op het voormalig bolwerk Nieuwkerk naar de Haarlemmertrekvaart (Westergasfabriek) kwam veel ruimte vrij. Daarop werden zeven insteekhavens aangelegd en loodsen gebouwd. De grond met eventuele opstallen werd in 1894 voor 50 jaar in erfpacht

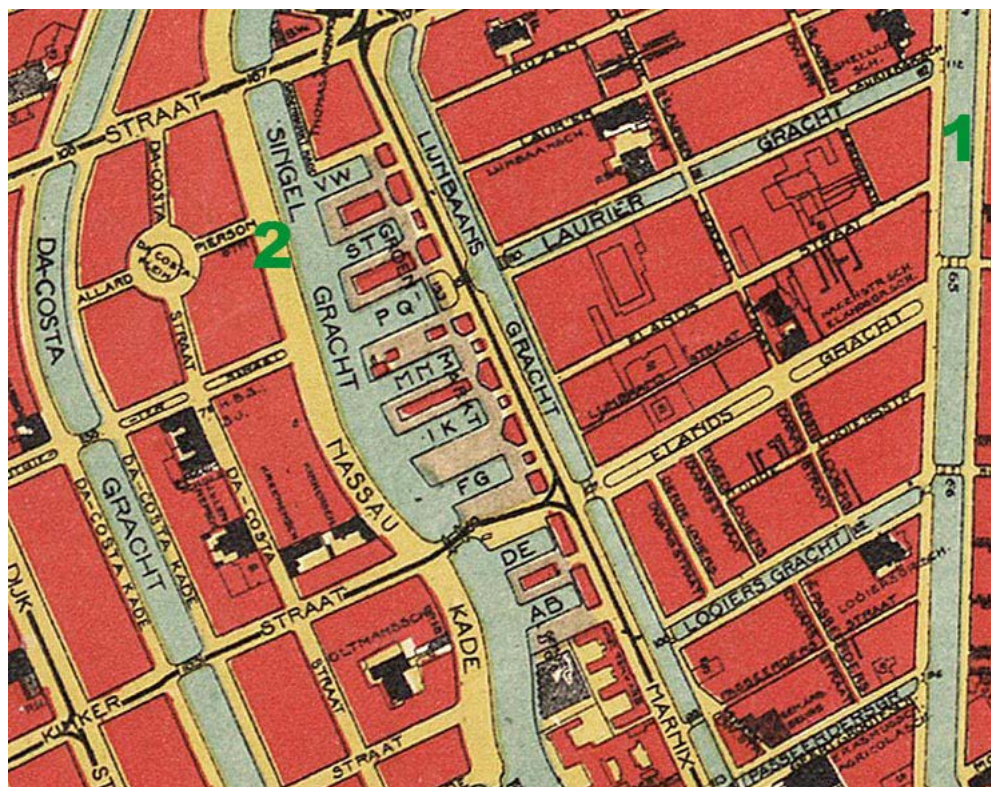
*Boven: De tweedeling van de groentemarkt in beeld. Hier de groothandelaren...
Rechts: ...en hier de honderden kleine tuinders die op de openbare weg verkochten.*

uitgegeven; hier streken de groothandelaren neer en hier werden groente en aardappelen per dekschuit aangevoerd. Andere handelaren kochten of huurden onderstukken van de reeds gebouwde huizen aan de Marnixstraat. Op 1 april 1895 vond de verhuizing plaats. Ook aan de ruim 300 kleine tuinders was gedacht; zij kregen de Lijnbaansgracht tussen Passeerdersgracht en Rozengracht ter beschikking. In de kademuur waren aan de kant van de Marnixstraat ringen ingemetseld en elke tuinder had zijn eigen aanlegplaats. De verkoop zou in de visie van B&W vanuit de vletten geschieden, net als voorheen op de Prinsengracht. De praktijk liep anders; de tuinders laadden hun waren vanuit de vlet op de wallekant en daar

vond de verkoop plaats. Door slecht handhaven of omdat dit aanvankelijk niet tot grote problemen leidde, ontstond de onhoudbare situatie waarvan veel foto's nog getuigen. Tijdens markt was er in de Marnixstraat geen doorkomen aan! In de vroege uurtjes werd de tram omgeleid tot om acht uur de markt beëindigd heette. Maar de Marnixstraat was dan bij benadering nog niet schoon en vrijgemaakt. De rijbaan was bezaaid met afval en hordes jongens kropen na afloop van de markt over de grond om bruikbaar voedsel te vinden. De tram en de rest van het verkeer kwamen alleen stapvoets en met horten en stoten vooruit.

Nog een reden voor drukte op de Marnixstraat was het toenemende

De groentemarkt zou eigenlijk niet aan de Marnixstraat komen! Per Raadsbesluit van 3 april 1878 was daarvoor een gebied buiten de Singelgracht aangewezen. Dat was tussen de Bleekerssloot en de geplande Potgieterstraat en van de (genormaliseerde) Singelgracht tot de Da Costakade. Het plotseling vrijkomen van het terrein van de Amsterdamsche Pijpgaz Cy bracht B&W op andere gedachten. De gronden buiten de Singelgracht konden direct voor woningbouw ingezet worden. Voor de grond van de gasfabriek een nieuwe gebruiker zoeken zou minder opbrengen dan de grond aan de overkant en bovendien zaten er een paar zeer vervuilende industrietjes naast de gasfabriek, een leerlooierij en een salpeter- en ammoniakfabriek met langlopende huurcontracten, waardoor niet ieder bedrijf zich daarnaast wilde vestigen. De keuze was snel gemaakt: de groentemarkt kwam op het terrein van de gasfabriek. Dat was niet zo een-twee-drie voor elkaar en zuinig als de Gemeente Amsterdam nu eenmaal is, werd het terrein voorlopig gebruik als schuitenwerf voor de Stadsreiniging. In 1890 was deze dienst eindelijk verhuisd naar een nieuwe werf aan de Kostverlorenvaart en op 24 september 1890 werd de nieuwe bestemming per Raadsbesluit bekrachtigd.

aantal tuinders dat de waren over de weg aanvoerde, per wagen of kar. Dat had te maken met de verbeterende verbindingen, met aanvoer uit verderweg-liggende oorden als Sloten, Beverwijk en de Beemster. Deze tuinders werden 'droge tuinders' genoemd in tegenstelling tot de tuinders die per schuit bleven aanvoeren, de 'natte tuinders'. De

Links: Plattegrond van het gebied van de groentemarkten. Bij '1' de locatie op de Prinsengracht die in 1895 werd verlaten. Bij '2' de locatie die in 1878 bedacht werd en in het midden de locatie die het in 1895 werd: tussen Lijnbaansgracht en Singelgracht.

droge tuinders verkochten noodgedwongen altijd op straat. De overmatige drukte was niet alleen aan het oneigenlijke gebruik door de tuinders te wijten. Amsterdam groeide tijdens de looptijd van de groentemarkt aan de Marnixstraat van 456.000 inwoners in 1895 tot ±775.000 in 1934. Alleen al tussen 1910 en 1930 nam het inwonertal met een-derde toe. En die extra monden moesten allemaal gevoed worden.

Een deel van de overlast werd afgewenteld op een enkele Jordaan-gracht. Zo verdween het fruit weer van de groentemarkt naar de (gedempte) Elandsgracht.

Waar nu het hoofdbureau van Politie is, stond een veilinggebouw en

Boven: De fruitmarkt op de hulpmarkt op de gedempte Elandsgracht.

Rechts: Bulkaanvoer via de insteekhovens.

daarnaast het kantoor van de marktmeester. Op de dammen stond hier en daar nog een kantoortje voor marktpersoneel.

Net als voorheen op verschillende locaties in de stad markt voor specifieke producten was gehouden, ontstonden ook op de markt langs de Marnixstraat groepen handelaren die bij elkaar in de buurt wilden staan, soms naar plaats van herkomst, soms afhankelijk van het product dat ze verhandelden. Zo zochten de aardappelhandelaren de insteekhovens bij de Rozengracht op en langs een bepaald deel van de Marnixstraat stonden de Beverwijkers bij elkaar. Het fruit en dan vooral de appeltelers concentreerden zich rond de insteekhovens tussen Elandsgracht en Passeerdersgracht. De kleinere tuinders met fruit weken later uit naar de Elandsgracht. De boeren uit bijvoorbeeld Broek op Langendijk, die diverse soorten kool ver-

bouwden, namen de insteekhovens van Elandsgracht tot Lauriergracht in gebruik. Het stadsbestuur had dit niet voorgeschreven of zelfs maar zien aankomen, maar liet het gebeuren.

Begin 1900 kwam een delegatie uit Parijs op bezoek. Zij behoorden tot een commissie die de modernisering van de Parijse Hallen

In 1912 dienden een aantal SDAP-raadsleden een uitvoerig gedocumenteerd plan in voor een nieuwe overdekte groentemarkt die niet meer op de openbare weg zou plaatsvinden. Wethouder Josephus Jitta stelde een commissie in die de mogelijkheden onderzocht en die in 1915 met een uitgewerkt plan kwam. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verhinderde echter de uitvoering ervan. Wat wel gebeurde was het instellen van de Dienst voor het Marktwesen in januari 1916, die toezicht moest houden op het functioneren van alle markten. In december 1922 werd de draad weer opgepakt en het plan opnieuw besproken. De zich ongunstig ontwikkelende economie voorkwam een snelle uitvoering. Op 30 juli 1926 vond B&W de tijd rijp en werd opnieuw een voordracht aan de Raad gedaan. Het ging intussen om een nog veel grotere overdekte markt die niet alleen voor groente en fruit bestemd was, maar alle voedingsmiddelen zou omvatten. Er was een terrein gekozen dat sinds 1921 tot het grondgebied van Amsterdam behoorde, namelijk dat van de gemeente Sloten ten westen van de Kostverlorenvaart. In 1927 begonnen de werkzaamheden en in 1930 waren de insteekhovens en de rest van de infrastructuur gereed. In 1932 kwam de grote hal gereed, in 1933 het koelhuis, het ingangsbouw en het markrestaurant. In 1934 begonnen de verhuizingen. Het totale project had de gemeente Amsterdam maar f 6 miljoen gekost, dankzij de hevige concurrentie onder bouw-aannemers tijdens de begin jaren '30 uitgebroken crisis.

moest voorbereiden. De leden waren al in Amsterdam aangekomen toen zij vernamen dat onze markt op de openbare weg plaatsvond. Met afgrijzen stelden zij vast dat bestudering van zoiets nauwelijks kon bijdragen aan hun opdracht en vertrokken zij, zonder ooit de Marnixstraat bezocht te hebben. Helemaal terecht was dit niet; de ruimte rond de insteekhovens was natuurlijk een heel ander gebeuren en soms stond er zelfs een hek op de dam om onbevoegden buiten te houden. Dat leverde een veel overzichtelijker beeld van de groentemarkt op.

Op 13 oktober 1934 viel het doek voor de groentemarkt aan de Marnixstraat. Voortaan werd de markt in de Centrale Markthallen aan

Boven: Nog eens de chaos op de Marnixstraat tijdens de markturen.

de Jan van Galenstraat gehouden. Niet iedere koopman of tuinder was even blij met de nieuwe markthallen. Rond het terrein stond een hoog hek en de poort bleef onverbiddelijk gesloten tot marktbegin. Veel handelaren die garen hadden gesponnen bij nachtelijke handel moesten nu wachten tot het hek openging. Nee..., dat ging vroeger heel wat makkelijker! Ook het ontduiken van marktgeld in de chaos.

Aflevering 37 werd samengesteld uit materiaal van Anneke Huijser, Ria Scharn, Maaïke de Graaf en J.W. van Beeren (OA).

*Als u nog gedetailleerder wilt lezen over de groentemarkt, inclusief voor-
traject en praktijk van de Centrale Markthallen, leest u:*

[De Jordaan, tussen taal en beeld.](#)

Boven de quizfoto van deze week, rechtsboven de zoveelste foto van de chaos op de Marnixstraat en rechts de ingang van de Centrale Markthallen.

